

Jako apel o podjęcie danego tematu badawczego książka oddziałuje bardziej na świadomość potencjalnych badaczy niż pojedynczy artykuł. Dlatego odczuwalnym jest brak w tej pozycji jakiegokolwiek bibliografii, która zestawiałaby pozycje polskie i obcojęzyczne, dotyczące *disciplina arcani*. Jej obecność podniosłaby znacznie rangę publikacji jako przyczynku i zaproszenia do dalszej kwerendy i badań. Autorzy prezentując dane zagadnienie przytaczają dużo tekstów źródłowych. Niestety nie zawsze w przypisie można znaleźć przytaczany tekst w brzmieniu oryginalnym, co z punktu widzenia patrologii jest sporym niedopatrzaniem. Przykładem może być tu artykuł ks. Stanisława Łucarza, w którym podany jest adres dzieła, jednak brak cytatu w języku oryginalnym.

Książka *Disciplina arcani w chrześcijaństwie* prowokuje do refleksji i dalszych poszukiwań. Sięga ona do najistotniejszych spraw chrześcijaństwa, dzięki którym można lepiej zrozumieć takie wymiary życia Kościoła, jak: sakramenty, liturgia, wspólnota.

Kacper Klusek – Lublin, KUL

EPIFANIUSZ Z SALAMINY, *Panarion: herezje 1-33*, tłum. Marek Gilski, oprac. Arkadiusz Baron, Kraków 2015, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, ss. 567.

Pierwszy polski przekład dwóch z siedmiu tomów greckiego dzieła pt. *Panarion* autorstwa Epifaniusza z Salaminy (IV w.) w tłumaczeniu i ze wstępem Marka Gilskiego, w opracowaniu i z komentarzem Arkadiusza Barona, oparty został na niemieckim wydaniu Karla Holla: *Epiphanius, Ancoratus und Panarion haer. 1-33*, vol. 1, GCS 25, Leipzig 1915. *Panarion* jest najobszerniejszym dziełem Epifaniusza z Salaminy, a zarazem największym zbiorem starożytnej herezjografii.

We wstępie do polskiego przekładu Gilski podaje informacje dotyczące autora *Panarionu* i samego dzieła. Trójdzielny podział wstępu zawiera dobrze udokumentowaną biografię Epifaniusza z Salaminy, na którą składają się źródła zarówno wewnętrzne, pochodzące od samego biskupa Salaminy (informacje dotyczące jego osoby, które zamieszcza w swoich dziełach lub w korespondencjach), jak i zewnętrzne, będące świadectwem Bazylego Wielkiego, Hieronima, Teofila, Palladiusza, Sokratesa, Sozomena oraz dwóch jego uczniów Jana i Polibiusza, rzymskich autorów *Vita Epiphani*. Ponadto pewne informacje o autorze *Panarionu* dostarczają zapiski na manuskryptach jego dzieł.

Drugim z kolei zagadnieniem, jakie we wstępie omawia Gilski, są dzieła Epifaniusza. Należą do nich między innymi: *Zakotwiczony* (*Ancoratus*), będący wykładem prawd wiary, dotyczących Trójcy Świętej, wcielenia i zmartwychwstania; *O miarach i wagach* (*De Mensuris et Ponderibus*) dzieło będące biblijną encyklopedią; oraz alegoryczny wykład symboliki kamieni w pektorale arcykapłana w: *O dwunastu kamieniach szlachetnych* (*De XII Gemmis*). Cypryjski biskup był

również autorem kilku listów i traktatów przeciwko obrazom. Największym jego dziełem jest *Skrzynka (Panarion)*. Jest to powstały w 2. poł. IV w. opis 80 herezji, stanowiący najobszerniejsze dzieło Epifaniasza z Salaminy, liczące w krytycznym wydaniu Holla ponad 1350 stron.

W trzeciej części wstępu autor przekładu omawia tytuł i cel dzieła, datację, strukturę, układ, język, źródła oraz metodę polemiki. Greckie słowo *πανάρτιον* oznaczało kosz lub skrzynkę na chleb. Autor posługuje się tym terminem na oznaczenie skrzynki, w której znajdują się rzeczy potrzebne do leczenia ukąszeń. Chodziłoby zatem o apteczkę pierwszej pomocy. Za takim znaczeniem greckiego terminu przemawiałby cel napisania dzieła, mianowicie wskazanie czytelnikowi skutecznego środka przeciwko herezjom. *Panarion* jako apteczka, zawierałaby antidotum dla potrzebujących uzdrowienia. Data powstania dzieła nie nastęrcza problemów. We wstępie do dzieła sam Epifaniasz wskazuje, że omawia zagadnienia od stworzenia świata po czasy jemu współczesne. Dzieło powstałoby więc pomiędzy rokiem 373 a 378. Wstęp kończy nota od wydawców, wykaz ważniejszych skrótów i bibliografia.

Najobszerniejszą część książki stanowi przekład *Panarionu*. Biskup Salaminy podzielił swoje dzieło na trzy części i siedem tomów. Przekład zawiera tłumaczenie dwóch pierwszych tomów, obejmujących opisy 33 herezji. Oba tomy poprzedzone są wstępami, w których Epifaniasz wyjaśnia strukturę dzieła i jego metodę i oba zawierają streszczenie. Ponadto tom pierwszy zawiera omówienie tak zwanych herezji „matek”, z których powstały i rozwinęły się kolejne omawiane przez Epifaniasza. Tom pierwszy obejmuje 20 herezji przedchrześcijańskich i kończy się krótkim traktatem na temat pobytu Chrystusa na ziemi, drugi natomiast prezentuje 13 gnostyckich herezji.

W przeciwieństwie do tradycji pogańskiej, zgodnie z którą poeci, historycy, czy kronikarze, rozpoczynając swoje dzieła zwracali się o pomoc i natchnienie do Muz, biskup Salaminy prosi we wstępie *Panarionu* o pomoc Boga, by udzielił mu światła Ducha Świętego w niezafalszowanej prezentacji prawd chrześcijańskich, które służyłyby jako antidotum dla dotkniętych chorobą herezji.

Prezentację poszczególnych herezji Epifaniasz rozpoczyna od charakterystyki tak zwanych herezji „matek”, z których powstały i rozwinęły się pozostałe. Wśród nich wymienia barbaryzm, scytyzm, hellenizm i judaizm. Następnie przechodzi do szczegółowego omówienia poszczególnych herezji pogańskich (wywodzących się z hellenizmu) samarytanizmu i judaizmu. Wśród nich są: stoicy, platonicy, pitagorejczycy, epikurejczycy, Samarytanie i inni, wywodzący się spośród Samarytan i z judaizmu. Pierwszy tom herezji kończy się traktatem *De Incarnatione*, o wcieleniu Syna Bożego.

Drugi tom dzieła rozpoczyna autor od krótkiego streszczenia, w którym zapowiada analizę kolejnych trzynastu gnostyckich herezji. Należą do nich m.in.: symonianie, uczniowie Szymona Maga, Menander, Saturnil (Saturnin), Bazylides, nikolaici, gnostycy zwani borborytami i inni. Omówienie tych herezji wypełnia tom drugi *Panarionu*.

Dzieło Epifaniusza z Salaminy w tłumaczeniu Gilskiego z komentarzem Barona jest pierwszym tego typu polskim przekładem (po angielskim i włoskim). Niewątpliwą zaletą książki jest jej dwujęzyczność (paralelny tekst grecki i polski), która pozwala lepiej zrozumieć omawiane zagadnienia. Ponadto wprowadzona przez Barona numeracja nie tylko herezji, lecz nawet akapitów i zdań ułatwia cytowanie i korzystanie z dzieła. Pod tym względem polski przekład staje się być wygodniejszym w użyciu zarówno od przekładu angielskiego, jak i włoskiego. Poprawność języka polskiego sprawia, że dzieło dobrze się czyta, zaś aparat krytyczny pozwala dostrzec różnice w istniejących przekładach na języki nowożytny (zwłaszcza angielski i włoski). W odróżnieniu od przekładów angielskiego, czy włoskiego, które pozostawiają niektóre pojęcia w wersji oryginalnej, Gilski tłumaczy wszystkie pojęcia, co niewątpliwie podkreśla walor polskiego przekładu, tym bardziej, że mamy do czynienia z trudnym tekstem, który w wielu miejscach jest niekompletny. Pozytywną stroną polskiego przekładu *Panarionu* jest również estetyczne wydanie książki i przejrzysty jej układ.

Pomimo wielu walorów polskiej wersji *Panarionu* zabrakło w książce indeksów (imion, rzeczy), co utrudnia korzystanie z niej. Prawdopodobnie wynika to z tego, iż przekład herezji Epifaniusza nie jest zakończony i wraz z ostatnim tomem braki te zostaną uzupełnione. W tekście można również zauważyć pewne drobne błędy stylistyczne, jak niepoprawnie użyte zaimki, czy przyimki oraz literówki. Nie wpływają one jednak merytorycznie w żaden sposób na sam przekład.

Pierwszy polski przekład *Panarionu* Epifaniusza z Salaminy w tłumaczeniu Marka Gilskiego w opracowaniu i z komentarzem Arkadiusza Barona jest bez wątpienia ważnym naukowym narzędziem do badań nad starożytną herezjografią.

ks. Dariusz Piasecki – Lublin, KUL

Jan ILUK, *O godnym życiu we wspólnocie. Antologia aforyzmów i didaskaliów św. Jana Chryzostoma. Wyboru z pism patriarchy Konstantynopola dokonał, ułożył i wstępem poprzedził Jan Iluk, Gdańsk 2015, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 242.*

Pojawia się, jak widać, nowa kolejna publikacja, powiększająca polską, budzącą zawsze duże zainteresowanie, literaturę sapiencjalną, w postaci antologii aforyzmów, sentencji, przysłów, myśli i powiedzeń, zaczerpniętych najczęściej ze starożytnej literatury klasycznej greckiej (np. N. Chadzinikolau, *Aforyzmy Greków*, Katowice – Kraków 2004, ss. 208: ponad 500 krótkich sentencji, bez wskazywania ich lokalizacji, zaczerpniętych z myśli Homera, Hezjoda, 7 greckich mędrców, Pitagorasa, Solona, Ezopa, greckich tragiczków i komików, Sokratesa, Platona i Arystotelesa, Epikura, Plutarcha, Epikteta, Seneki i innych starożytnych oraz nowożytnych mędrców) lub łacińskiej (np. S. Kalinkowski, *Aurea dicta. Złote słowa. Słynne łacińskie sentencje, przysłowia i powiedzenia*, Warszawa 1995, ss.